

IRINA MELNIKOVA

Intermedialumo žemėlapis

Anotacija: Straipsnyje aptariamas teorinis intermedialijų tyrimų laukas. Daug dėmesio skiriama krypčiai, kilusiai iš literatūros studijų, ir dviejų aktyviausiai veikiančių ir autoritetingiausių jos atstovų – Wernerio Wolfo ir Irinos O. Rajewsky – tyrimams, kuriuose bandoma konceptualizuoti santykius tarp medių ir pateikti jų klasifikacines schemas. Tyrimų apžvalga leidžia išryškinti problemines sukurtų tipologijų vietas ir iškelti praktinio jų taikomumo bei analitinio aparato klausimą. Vienas įmanomų šio klausimo sprendimų randamas intertekstualumo, iš kurio kildinama pati intermedialumo samprata, studijose, suteikiančiose intermedialijų santykių analizės įrankius.

Raktažodžiai: intermedialumas, transmedialumas, medijos keitimas, medių derinimas, intermedialioji nuoroda, intertekstualumas.

Žemėlapio istorijos užuomazgos

Mokslinio diskurso dalimi intermedialumo sąvoka tapo 9-ajame XX a. dešimtmetyje. Ji vartojama šiuolaikinėse literatūros, kino, muzikos, teatro ir medių studijose ir žymi ribų tarp medių peržengimo reiškinius. Patys reiškiniai ir jų aptarimas sietini su jau seniai egzistuojančiomis *santykių tarp menų studijomis* (*interart studies*), kurių ištakų ieškoma dar Antikoje – graikų poeto Simonido (VI–V a. pr. Kr.) dailės ir poezijos lyginime ir garsiame romėnų poeto Horacijaus pasakyme *ut pictura poesis*¹. Ilga menų savitumo ir jų sąveikos svarstymo istorija, liudijanti, kad sąvoka atsirado anaip tol ne dėl naujai atrastų tyrinėjimo laukų, verčia kelti termino įvedimo priežasčių, statuso ir taikymo galimybių klausimą. Aptariant šį klausimą, straipsnyje apžvelgiama šiuolaikinių intermedialijų tyrimų padėtis, ryškinamos studijų problemos ir pristatomi analitinių įrankių galintys pasiūlyti metodologiniai žingsniai.

1 Žr., pvz., W. J. Thomas Mitchell, *Iconology: Image, Text, Ideology*, Chicago & London: University of Chicago Press, 1986, p. 48; Laura M. Sager Eidt, *Writing and Filming the Painting. Ekphrasis in Literature and Film*, Amsterdam & New York: Rodopi, 2008, p. 10–11.

Žemėlapiu kontūrai

Intermedialumo terminas kildinamas iš 1983 m. vokiečių tyrinėtojo Aage A. Hansen-Löve's straipsnio „Intermedialumas ir intertekstualumas: žodinio ir vaizduojamojo menų koreliacijos problema“². Atsiradęs pagal analogiją su intertekstualumu, iš pradžių jis vartotas tik vokiečių tyrinėtojų. Tačiau XXI šimtme-tyje tapo visuotinai pripažintu terminu, žyminčiu ir meno teorijoje, ir praktikoje įvykusį „intermedialųjį posūkį“³, susijusį ne tiek su naujų medijų atsiradimu, kiek su didėjančiu dėmesiu tekstų medijos specifikai ir reikšminiam jos potenci-alui. Pripažinimas rodo conceptualius teorinės medijų dialogo sferos pokyčius – būtinybę ieškoti naujų būdų, kaip kelti ir spręsti santykių tarp medijų proble- mas⁴. XX a. pabaigoje intermedialumas laikytas „tyrinėjimų ašimi“, „tyrinėjimų samprata“ (Suchbegriff), „praktikos teorija“ („theory of praxis“)⁵, o XXI a. pra- dėtas svarstyti intermedialumo kaip mokslinės paradigmos ir akademinės disci- plinos statuso klausimas⁶. Šis procesas itin ryškus iš literatūros studijų kilusioje

-
- 2 Aage A. Hansen-Löve, „Intermedialität und Intertextualität: Probleme der Korrelation von Wort- und Bildkunst: Am Beispiel der russischen Moderne“, in: *Dialog der Texte. Hamburger Kolloquium zur Intertextualität*, hrsg. Wolf Schmid, Wolf-Dieter Stempel, Wien: Wiener Slawistischer Almanach, 1983, p. 291–360.
  - 3 Erik Hedling, Ulla-Britta Lagerroth, „Introduction: In Pursuit of Functional Aspects of Intermedia Studies“, in: *Cultural Functions of Intermedial Exploration*, eds. Erik Hedling, Ulla-Britta Lagerroth, Amsterdam: Rodopi, 2002, p. 7.
  - 4 Žr. Irina O. Rajewsky, „Intermediality, Intertextuality and Remediation: A Literary Perspective on Intermediality“, *Intermedialités*, 2005, Nr. 6, p. 44; Idem, *Intermedialität*, Stuttgart: UTB, 2002.
  - 5 Žr. Jürgen E. Müller, „Intermediality: A Plea and Some Theses for a New Approach in Media Studies“, in: *Interart Poetics: Essays on the Interrelations of the Arts and Media*, eds. Ulla-Britta Lagerroth, Hans Lund, Erik Hedling, Amsterdam: Rodopi, 1997, p. 295; Idem, *Intermedialität. Formen moderner kultureller Kommunikation*, Münster: Nodus Publikationen, 1996, p. 17; Idem, „Intermedialität und Medienhistoriographie“, in: *Intermedialität – Analog/Digital: Theorien – Methoden – Analysen*, hrsg. Joachim Paech, Jens Schröter, München: Wilhelm Fink Verlag, 2008, p. 31–47; Idem, „Intermediality and Media Historiography in the Digital Era“, transl. Miriam Sentner, *Acta Universitatis Sapientiae. Film and Media Studies*, 2010, Nr. 2, p. 15–38.
  - 6 Ágnes Pethő teigia, jog tai vienas iš pagrindinių klausimų, svarstytų 2007 m. Švedijoje surengtoje konferencijoje „Įsivaizduok mediją! Medijų ribos ir intermedialumas“ (*Imagine Media! Media Borders and Intermediality*, University of Växjö). Žr. Ágnes Pethő, „Intermediality in Film: A Historiography of Methodologies“, *Acta Univ. Sapientiae. Film and Media Studies*, 2010, Nr. 2, p. 40.

prieigoje, kuri, viena vertus, egzistuoja bendroje intermedialijų tyrimų terpėje, kita vertus, skiriasi nuo medijų studijų ir medijų filosofijos, kitaip vartojančių ir įprasminančių tiek intermedialumo, tiek medijos sąvokas.

Bendrame šiuolaikinių diskusijų lauke išskiriamos dvi – sinchroninė ir diachroninė – tyrimų perspektyvos⁷. Diachroniškai nagrinėjami medijų istorijos aspektai – „genealoginis“ intermedialumas (naujų medijų gimimo ir jų santykių su „senomis“ medijomis klausimai), istoriniai intermedialijų praktikų formų bei funkcijų pokyčiai, medijų sankirtos plotmės, o iš sinchroninės perspektyvos tiriamos įmanomos medijų dialogo formos ir kuriamos jų tipologijos. Diachroninis požiūris dominuoja medijų filosofijoje ir medijų studijose, analizuojančiose pačių medijų ypatumus, jų transformacijų procesus, jų poveikį bei funkcionavimą visuomenėje. O iš literatūros studijų kilusi prieiga dažniausiai renkasi sinchroninį tyrimų aspektą, ypatingą dėmesį kreipdama į konkrečias medijų konfiguracijas (literatūros kūrinius, filmus, paveikslus ir pan.), kuriose esti įvairių santykių tarp medijų apraiškų⁸.

Nuo žvilgsnio „šaltinio“ daugiausia priklauso, kokia – diachroninė ar sinchroninė – perspektyva pasirenkama, o ir pačios medijos apibrėžimas. Žodžiu *medija* skirtingose tyrimų srityse vadinami įvairiausi fenomenai – nuo medijos kaip techninio informacijos perdavimo kanalo iki Marshallo McLuhano medijų kaip žmogaus tęsinių⁹. Iš literatūros studijų kildinamuose tyrinėjimuose priimtas kompromisinis sprendimas laikyti mediją sąlygiškai skirtingomis kultūros turinių perteikimo priemonėmis ir kartu terpėmis, „kurios aktyviai tuos turinius formuoja“¹⁰, – meno rūšies (literatūros, muzikos, tapybos, kino ir pan.) kaip „teorinio konstrukto“ analogu. Medija apibrėžiama pagal ją grindžiančios semiotinės sistemos prigimtį¹¹. Šis kompromisinis sprendimas primena žanro problemos svarstymus literatūros ir kino studijose. Kaip teisingai pastebi Irina O. Rajewsky, žanro atveju susiklosto panaši situacija: žanro ir jo ribų apibrėžimo problemos nenuvertina nei pačios žanro sampratos, nei žanrinių konvencijų,

7 Irina O. Rajewsky, „Intermediality, Intertextuality, and Remediation“, p. 46–47.

8 *Ibid.*, p. 47.

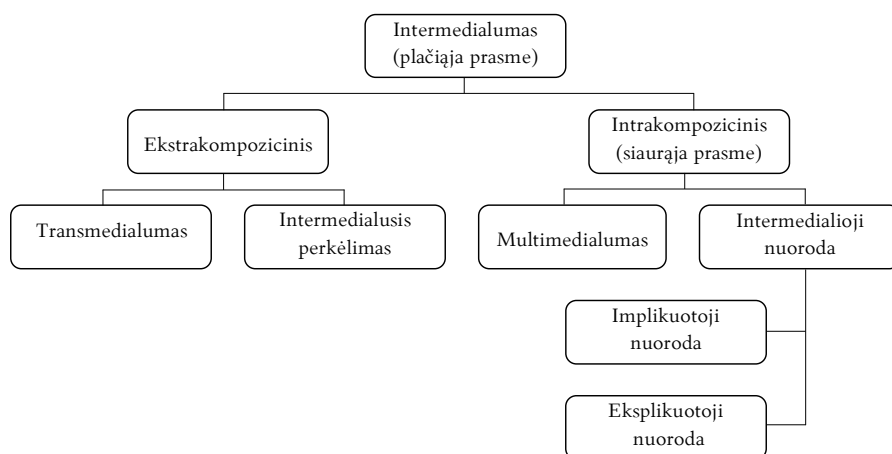
9 Žr. Marshall McLuhan, *Kaip suprasti medijas: Žmogaus tęsiniai*, vertė Daina Valentinavičienė, Vilnius: Baltos lankos, 2003.

10 Tomas Sodeika, „Įvadas į medijų filosofiją“, in: *Medijų kultūros balsai: Teorijos ir praktikos*, sudarė Vytautas Michelkevičius, Vilnius: MENE, [2009], p. 55.

11 Žr. Werner Wolf, „Intermediality“, in: *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*, ed. David Herman, Manfred Jahn, Marie-Laure Ryan, London & New York: Routledge, 2005, p. 253.

atliekančių itin svarbų vaidmenį formuojant reikšmės strategijas ir teksto kūrimo, ir jo suvokimo etapais¹².

„Literatūrinė“ prieiga skiria dvi – plačiąją ir siaurąją – intermedialumo sampratą, kurios sietinos su dviem intertekstualumo koncepcijomis. Kildinamas iš plataus Julijos Kristevos intertekstualumo apibrėžimo, intermedialumas plačiąja prasme suprantamas kaip realus ar virtualus medijos ribų peržengimas – skirtingų medijų dialogas, apimantis visus įmanomus ryšius. Werneris Wolfas skiria dvi santykių grupes – *ekstrakompozicinį* (*extracompositional*) ir *intrakompozicinį* (*intracompositional*) intermedialumą (pastarasis laikomas intermedialumu siaurąja prasme)¹³ – ir keturis jų raiškos būdus, įvardijamus žemiau pateiktoje schemoje¹⁴:

Ekstrakompoziciniam intermedialumui Wolfas priskiria bendrojo pobūdžio santykius tarp medijų, reiškiamus dviem būdais – *transmedialumu* (*transmediality*) ir *intermedialiuoju perkėlimu* (*intermedial transposition*). *Transmedialu-*

12 Irina O. Rajewsky, „Border Talks: The Problematic Status of Media Borders in the Current Debate about Intermediality“, in: *Media Borders, Multimodality and Intermediality*, ed. Lars Elleström, London: Palgrave Macmillan, 2010, p. 52–54.

13 Werner Wolf, „Intermediality Revisited: Reflections on Word and Music Relations in the Context of a General Typology of Intermediality“, in: *Word and Music Studies. Essays in Honor of Steven Paul Scher on Cultural Identity and the Musical Stage*, eds. Suzanne M. Lodata, Suzanne Aspden, Walter Bernhart, Amsterdam & New York: Rodopi, 2002, p. 13–34; Idem, „Toward a Functional Analysis of Intermediality“, in: *Cultural Functions of Intermedial Explorations*, p. 15–34; Idem, „Intermediality“, p. 252–256.

14 Žr. Werner Wolf, „Intermediality Revisited“, p. 28.

mu laikomi su medijos specifika nesusiję reiškiniai, aptinkami skirtingų menų kūriniuose, – naratyvumas, metalepsės, rėminės struktūros, krypties poetikos bruožai, archetipiniai motyvai ar temos ir pan. *Intermedialiuoju perkėlimu* (*intermedial transposition*), arba, pagal Rajewsky, *medijos keitimu* (*medial transposition, Medienweschel*)¹⁵, savo ruožtu, vadinamas vienos medijos teksto ar jo dalies transformavimas į kitos medijos tekstą, kai ryšį tarp medijų formuoja būdas, kuriuo tekstas kuriamas. *Intermedialiojo perkėlimo* judesys atliekamas ekranizacijose (kai filmas statomas pagal literatūros kūrinį), ekfrastinėje literatūroje (kai visas eilėraštis ar romanas konstruojamas kaip ekfrazė¹⁶), pagal literatūrinę dramą sukurtoje operoje ir pan.

Svarstydamas *ekstrakompozicinio* intermedialumo klausimus, Wolfas pažymi, kad jis nedaro įtakos materialiam kūrinio pavidalui ir nebūtinai veikia reikšminį teksto potencialą¹⁷. Šis komentaras verčia atkreipti dėmesį į tai, kad į vieną grupę jungiami skirtingo pobūdžio reiškiniai. *Transmedialumas* atsiduria santykių tarp medijų lauke ne teksto, bet tyrinėtojo valia ir pastangomis. Tyrinėtojo pasirinkimo „savavališkumas“ pats savaime nekvestionuoja tokių studijų statuso – ypač kai svarstomi teoriniai klausimai. Antai naratologijos ekspansija skatina tyrėjus aktyviai studijuoti naratyvumo problemas skirtingose medijose – kine, televizijoje, muzikoje, tapyboje ir pan.¹⁸ Tačiau vargu ar šios studijos turi ryšį su intermedialumo

15 Irina O. Rajewsky, „Intermediality, Intertextuality, and Remediation“, p. 51; Idem, „Border Talks“, p. 55.

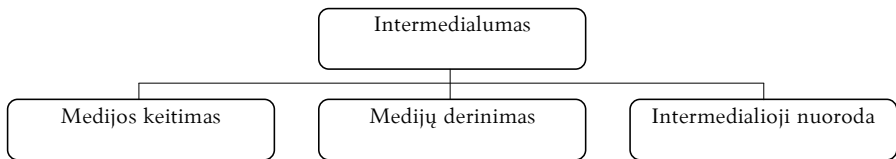
16 Žr. Irina Melnikova, „Ekfrazė“, in: *Lietuviškų literatūros terminų žodynas AVANTEKSTAS*, interaktyvus: <http://lkz.mch.mii.lt/Terminai/>.

17 Werner Wolf, „Intermediality“, p. 254.

18 Straipsnio apimtis leidžia pateikti tik dalį iš daugybės įmanomų pavyzdžių: Werner Wolf, „‘Cross the Border – Close That Gap’: Towards an Intermedial Narratology“, *European Journal of English Studies*, t. 8, 2004, Nr. 1, p. 81–103; Idem, „Metalepsis as a Transgeneric and Transmedial Phenomenon. A Case Study of the Possibilities of ‘Exporting’ Narratological Concepts“, in: *Narratology Beyond Literary Criticism: Mediality, Disciplinarity*, ed. Jan Christoph Meister, Berlin: de Gruyter, 2005, p. 83–108; Idem, „Das Problem der Narrativität in Literatur, bildender Kunst und Musik. Ein Beitrag zu einer intermedialen Erzähltheorie“, in: *Erzähltheorie transgenerisch, intermedial, interdisziplinär*, hrsg. Vera Nünning, Ansgar Nünning, Trier: WVT, 2002, p. 23–104; *Narratology in the Age of Cross-Disciplinary Narrative Research*, eds. Sandra Heinen, Roy Sommer, Berlin & New York: De Gruyter, 2009; *Point of View, Perspective, and Focalization: Modeling Mediation in Narrative*, eds. Peter Hühn, Wolf Schmid, Jörg Schönert, Berlin & New York: De Gruyter, 2009; *Handbook of Narratology*, eds. Peter Hühn, John Pier, Wolf Schmid, Jörg Schönert, Berlin & New York: De Gruyter, 2009 (atvira prieiga Hamburgo universiteto Tarpdisciplininių naratologijos studijų

fenomenu, kurį vokiečių mokslininkas apibrėžia kaip „kelių medijų įtraukimą į kūrinio signifikacijos procesą“¹⁹. Nagrinėdami teorinius ar praktinius su medijos specifika nesusijusius (t. y. transmedialiuosius) reiškinius, aptinkamus įvairių menų kūrinuose, tyrinėtojai kuria paradoksišią situaciją: santykių tarp medijų (t. y. intermedialumo) plotmėje atsiduria ne tekstas, bet pats tyrėjas.

Kitaip nei *transmedialumas*, antrasis ekstrakompozicinio intermedialumo variantas – *intermedialusis perkėlimas/medijos keitimas* – visada suponuoja teksto egzistavimą intermedialioje terpėje, nes *intermedialiojo perkėlimo* judesys numato atvirai deklaruojamą santykį su „pirminiu“ tekstu, „perkuriamu“ kitos medijos priemonėmis. O šis santykis veikia teksto reikšmės lauką. Tikriausiai būtent dviejų į vieną grupę sujungtų reiškinių skirtumas provokuoja Wolfo komentarą apie „nebūtiną“ *ekstrakompozicinio* intermedialumo poveikį reikšmei ir pokyčius Rajewsky pasiūlytoje intermedialijų santykių tipologijoje, kurioje *transmedialumas* atskiriamas nuo intermedialumo, o *intermedialusis perkėlimas (medijos keitimas)* atsiduria šalia *intrakompozicinio* intermedialumo variantų. Šią Rajewsky apibrėžtą ryšių klasifikaciją galima vizualizuoti kita schema:

Intrakompoziciniu intermedialumu (anot Wolfo, intermedialumu siaurąja prasme) Wolfas ir Rajewsky laiko netiesioginį, bet verifikuotiną kelių (atvirai

---

centro puslapyje adresu: http://hup.sub.uni-hamburg.de/lnh/index.php/Main_Page); Vincent Meelberg, *New Sounds, New Stories: Narrativity in Contemporary Music*, Leiden: Leiden University Press, 2006; Idem, „A Telling View on Musical Sounds. A Musical Translation of the Theory of Narrative“, in: *Narrative Theory: Critical Concepts in Literary and Cultural Studies*, ed. Mieke Bal, Vol. IV, London: Routledge, 2004, p. 287–316; *Narrative across Media: The Languages of Storytelling*, ed. Marie-Laure Ryan, Lincoln: University of Nebraska Press, 2004.

- 19 Werner Wolf, „Intermedial Iconicity in Fiction: Tema con variazioni“, in: *From Sign to Signifying: Iconicity in Language and Literature 3*, eds. Wolfgang G. Müller, Olga Fischer, Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Co, 2003, p. 339; Idem, „Musicalized Fiction and Intermediality. Theoretical Aspects of Word and Music Studies“, in: *Word and Music Studies: Defining the Field*, eds. Walter Bernhart, Steven Paul Scher, Werner Wolf, Amsterdam & Atlanta: Rodopi, 1999, p. 37.

rodomų ar „paslėptų“) artikuliacijos formų jungimą semiotinėje teksto struktūroje. Priklausomai nuo to, kaip – atvirai ar „slaptai“ – išreiškiama jungtis, skiriami du jo variantai – *multimedialumas* (*plurimediality, multimediality*), arba, pagal Rajewsky tipologiją, *medijų derinimas* (*media combination, Medienkombination*)²⁰, ir *intermedialiosios nuorodos* (*intermedial reference, intermediale Bezüge*)²¹. *Multimedialumo/medijų derinimo* atveju aptinkama atvira kelių artikuliacijos formų jungtis. Kiekviena iš šių formų dalyvauja kuriant bendrą teksto struktūrą ir jos reikšminį potencialą: tai matome ir operoje (ir grafiniame, ir sceniniame jos variante), ir filme (kaip audiovizualiojo meno tekste), ir iliustruotame literatūros tekste, ir literatūros kūrinyje, savo dalimi paverčiančiame kitų menų tekstų fragmentus (vienas pavyzdžių – Kosto Ostrausko dramos, įterpiančios muzikinės partitūros fragmentus, paveikslų reprodukcijas ir pan.). O *intermedialijų nuorodų* atveju tekstas, nevartodamas kitos medijos artikuliacijos priemonių, nurodo į kitą mediją ir/ar jos tekstą. Taip intermedialiąja nuoroda Alfonso Andriuškevičiaus tekste „Iškreiptas Rembrandtas Nidoje“ kuriamas intermedialusis ryšys su Rembrandto van Rijno paveikslu *Evangelistas Matas ir angelas* (1661):

Yra toksai Rembrandto paveikslas, kuriame pavaizduoti du personažai: išsekęs, raukšlėtas evangelistas Matas, rašąs savąją evangeliją, ir pilnaskruostis, atletiško sudėjimo (tą atletiškumą veikia nujaučiame nei matome, nes didžioji dalis anatomijos paslėpta tamsoje) angelas, diktuojęs Matui sakralųjį tekstą. Šis paveikslas (su, aišku, skandalingais iškraipymais) ši rudenį buvo animuotas Nidoje. Išsekėlis Matas buvau aš, mėsingasis angelas – Sigitas Parulskis.²²

Nuorodos, mezgančios teksto santykį su konkrečiu kitos medijos tekstu (kaip Andriuškevičiaus esė) ar tekstais, vadinamos *individualiomis* (*individual*), o nuorodos, kuriančios bendro pobūdžio ryšį su kita medija (kai imituojamos arba simuliuojamos kitų medijų technikos ar formos), vadinamos *sisteminėmis* (*system*). Ir sisteminės, ir individualios nuorodos gali būti *eksplikuotosios* (*explicit*) ir

20 Irina O. Rajewsky, „Intermediality, Intertextuality, and Remediation“, p. 51–52; Idem, „Border Talks“, p. 55.

21 *Ibid.*, p. 52, 55.

22 Alfonsas Andriuškevičius, „Iškreiptas Rembrandtas Nidoje“, in: Alfonsas Andriuškevičius, Gintaras Beresnevičius, Sigitas Geda, Sigitas Parulskis, Giedra Radvilavičiūtė, *Siužetų siūlavu nušauti*, Vilnius: Baltos lankos, 2006, p. 143.

implikuotosios (implicit). Eksplikuotoji nuoroda atvirai deklaruoja vienos medijos teksto dialogą su kita medija, vykstantį pirmojo teksto terpėje (kaip cituotame Andriuškevičiaus tekste), o implikuotoji „slepia“ su kitu menu kuriamą ryšį.

Atskirame tekste (medijų konfiguracijoje) gali koegzistuoti keli intermedialijų ryšių tipai. Pavyzdžiui, ekranizacijoje aptinkamas ir *medijos keitimas* (literatūros tekstas „perkeliamas“ į ekraną), ir *medijų derinimas* (kinas kaip „sintetinė medija“, derinanti vizualiąją ir garsinę sekas), ir *intermedialiosios nuorodos* (nuorodos į ekranizuojamą literatūros kūrinį).

Naujausi intermedialumo tyrinėjimai bando siūlyti kitas tipologijas, tačiau jos esmiškai nekeičia sukurto intermedialijų santykių žemėlapiu. Antai Valerie Robillard konstruoja nehierarchinį „diferencinį modelį“ (*differential model*)²³, kuriame skiriami trys intermedialijų ryšių variantai, įmanomi konkrečioje medijų konfiguracijoje:

- *referentiškumas (referentiality)* – kai tekstas arba įvardija kitos medijos tekstą, arba kuria aliuziją į jį;

- *re-prezentacija (re-presentation)* – kai tekstas tiesiogiai skolinasi kitos medijos teksto elementus arba savo struktūra nurodo į kitos medijos teksto struktūros ypatumus;

- *asociacija (association)* – kai kuriamas teminis arba ideologinis ryšys su kitos medijos tekstu.

Palyginus su Wolfo ir Rajewsky apibrėžtu tinklu, Robillard modelis siaurina reiškinių ratą – jo lauke atsiduria tik intermedialiosios nuorodos:

- minėjimas/tiesioginė nuoroda ir aliuzija (*referentiškumo* variantai) yra susijusios su intermedialiosios nuorodos pobūdžiu (*eksplikuotoji* ir *implikuotoji* nuorodos);

- tiesioginis elementų pateikimas (citavimas) ir struktūrinė analogija (*re-prezentacijos* variantai) yra ne kas kita kaip intermedialijų nuorodų tipo apibūdinimas (*individuali* ir *sisteminė* nuorodos);

- o teminė ar ideologinė įtampa tarp dviejų medijų tekstų (*asociacijos* variantai) atsiranda kaip intermedialijų nuorodų rezultatas.

Bandymai konceptualizuoti santykius tarp medijų kelia intermedialumo ir intertekstualumo hierarchijos klausimą, kurio sprendimą grindžia požiūris į

23 Žr. Vallerie Robillard, „Beyond Definition: A Pragmatic Approach to Intermediality“, in: *Media Borders, Multimodality and Intermediality*, p. 150–162.

tekstą. Tekstu laikydamas tik žodinį darinį, Werneris Wolfas intertekstualumą vertina kaip vieną intermedialijų santykių rūšių, t. y. kaip siauresnę už intermedialumą sampratą²⁴. Tačiau šiuolaikinis humanitarinis (ir ne tik) mokslas taiko *teksto* terminą ir nekalbinių reikšmių visetui (paveikslas, filmas ir pan.)²⁵, ir tokia teksto samprata apverčia santykių hierarchiją: intermedialumas gali ir turi būti laikomas vienu iš tarptekstinių ryšių, t. y. intertekstualumo, tipų.

Kitas, tyrinėtojų nesvarstomas, klausimas – ką intertekstualumo teorija gali pasiūlyti besiformuojančioms intermedialumo studijoms? Mano nuomone, ji siūlo du esminius dalykus: savitą estetinės komunikacijos sampratą ir intertekstinės gramatikos modelį, teikiantį analitinių įrankių.

Žemėlapis skaitymas

Tarptekstinių ryšių analizės strategijas intertekstualumo teorijoje grindžia erdvinė estetinės komunikacijos schema *tekstas – kultūra* (kultūros tekstai) – *skaitytojas*, keičianti tradicinį linijinį modelį *siuntėjas* (autorius) → *pranešimas* (kūrinys/tekstas) → *suvokėjas* (skaitytojas/žiūrovas). Linijiniame modelyje autorius laikomas prasmės šaltiniu ir aukščiausia prasmės verifikacijos procedūrų instancija. Erdvinėje schemeje estetinė komunikacija remiasi lanksčia įreikšminimo sistema, susijusia su teksto gimimu ir buvimu kultūros lauke, veikiančiame jo prasmę. Tokia komunikacijos samprata numato būtinybę atskirti teksto kūrimo ir jo suvokimo etapus, pripažinti, kad autoriaus veikla (kūrimas) ir skaitytojo veikla (suvokimas) – tai du skirtingi procesai, vykstantys skirtingose kultūros, patirties, lūkesčių ir prielaidų plotmėse. Skirtingi kūrėjo ir skaitytojo kultūros laukai gali kirstis, bet jie niekada nesutampa, todėl negali būti sujungiami bendroje tyrimo plotmėje. Tyrėjas visada atsiduria skaitymo poliuje. Ir net tuomet, kai jis skaito savo paties sukurtus tekstus, lūkesčių ir prielaidų plotmės kinta. Autoriaus intencijos ir sumanymai įkūnijami tam tikroje diskurso struktūroje, jungiančioje valingus ir nevalingus, vienareikšmius ir daugiaprasmius kūrėjo gestus. Tačiau iki suvokimo pradžios ši struktūra egzistuoja kaip abstraktus darinys, kurio prasminis krūvis lieka neapibrėžtas ir neapibrėžiamas, nes nėra aktualizuotas.

24 Werner Wolf, „Intermediality“, p. 252.

25 Žr., pvz., Kęstutis Nastopka, *Literatūros semiotika*, Vilnius: Baltos lankos, 2010, p. 180.

Suvokimas aktualizuoja šį abstraktų darinį ir siūlo pasirinkti vieną iš dviejų įmanomų pozicijų – *skaitymą* arba *vartojimą* (abu terminai neimplikuoja jokių aksiologinių konotacijų)²⁶. Vartojimo atveju recepcija apsiriboja įsijautimu, tam tikrų emocijų patyrimu, o skaitymas siejamas su reikšmės strategijų paieškomis ir prasmės pagava. Tad instancija, kuri išjudina ir kontroliuoja signifikacijos procesus, yra ne autorius, bet skaitytojo aktualizuojamas tekstas, sukuriantis *modelinį autorių* (*model author*) ir *modelinį skaitytoją* (*model reader*). *Modelinis autorius* yra teorinė abstrakcija, „tekstinių instrukcijų“, sakinių ar kitų signalų tinklas²⁷ – visų formalioje teksto struktūroje užfiksuotų reikšmės strategijų jungtis. Gimstantis skaitymo metu, jis provokuoja kitos teorinės abstrakcijos – *modelinio skaitytojo* kaip skaitymo strategijų tinklo – atsiradimą²⁸. Empirinio skaitytojo užduotis – suvokti *modelinio autoriaus* ypatumus, kad taptų matomos *modelinio skaitytojo* apybrėžos, t. y. suprasti, kokias reikšmės ir skaitymo strategijas kuria tekstas, apibrėžti semantinę teksto potencialą.

Tokia skaitymo samprata reikalauja ypatingo dėmesio išraiškos planui ir jame atsirandančioms nuorodoms į kitus tos pačios bei kitų medių tekstus. Nuorodos gali kurti įvairaus pobūdžio santykius: santykį su konkrečiais tekštais ir jų fragmentais; struktūrinį, žanrinį santykį ir kt. Kaip ir intertekstinės, *intermedialiosios nuorodos* ir *medių derinimas* akivaizdžiai ardo teksto homogeniškumą, keičia skaitymo režimą ir sukuria suvokimo kliūtis, kur kas mažiau matomas *medijos keitimo* atvejais. Suardyto homogeniškumo ir reikšminio kontinuumo atkūrimas reikalauja, pirma, nuorodą identifikuojančio, antra, nuorodą interpretuojančio žingsnio, nes jeigu nuorodos nebus identifiкуotos, prasminė kūrinio vienovė (kad ir kokia sąlygiška ji būtų) bus pažeista. Šiuodu žingsnius suderina tarptekstinio ryšio tipo nustatymas, nukreipiantis interpretaciją tinkama linkme.

Nustatyti ryšių tipus padeda intertekstinės gramatikos modelis – tarptekstinių santykių ir formų klasifikacija, suteikianti analizės įrankius, kurių nesiūlo intermedialumo teoretikai. Kurdami intermedialių ryšių tipologijas ir pateikdami savo analizės pavyzdžius, tyrėjai neeksplikuoja priemonių, leidžiančių daryti analitinius ėjimus. Todėl metodo problema tebelieka aktuali, o vienas iš jos sprendimo variantų randamas terpėje, iš kurios kilo pati intermedialumo samprata.

26 Umberto Eco, *Six Walks in the Fictional Woods*, Harvard: Harvard University Press, 1994, p. 9–10.

27 *Ibid.*, p. 15–16.

28 Umberto Eco, *The Role of the Reader: Explorations in the Semiotics of Texts*, Bloomington: Indiana University Press, 1984, p. 11.

Intermedialumo teoretikų išskiriamus intermedialiųjų santykių variantus (*medijos keitimas*, *medijų derinimas* ir *intermedialiosios nuorodos*) aprėpia Gérard'o Genette'o sukurta tarptekstinių ryšių sistema²⁹, kurioje išskiriami penki santykių tipai³⁰, suponuojantys tris jų formavimo procedūras: įterpimą, įskiepijimą ir įrišimą.

Santykio formavimo procedūra	Santykio tipas
Įterpimas	Intertekstinis santykis ³¹ Paratekstinis santykis
Įskiepijimas	Hipertekstinis santykis
Įrišimas	Architekstinis santykis Metatekstinis santykis

Medijos keitimas kuria *hipertekstinį* ryšį, siejantį tekstą B (hipertekstą) su anksčiau sukurtu tekstu A (hipotekstu) ir suponuojantį įskiepijimo procedūrą, kai vienas tekstas „rašomas ant“ kito. Tai apima visas imitacijos, adaptacijos, parodijos, pastišo ir pan. formas, kuriose fiksuojamas prasminis santykis su „pirminiu“ tekstu. Įvairius hipertekstinius darinius Genette'as klasifikuoja pagal du kriterijus – ryšio pobūdį (imitacija ir transformacija) ir ryšio modalumą (žaidybinis, satyrinis, rimtas).

modalumas	žaidybinis	satyrinis	rimtas
ryšys			
transformacija	parodija	travestija	transpozicija
imitacija	pastišas	karikatūra	padirbinys

29 Žr. Gérard Genette, *Palimpsests: Literature in the Second Degree*, transl. by Channa Newman, Claude Doubinsky, Lincoln: University of Nebraska Press, 1997; Gérard Genette, *The Archi-text: An Introduction*, transl. by Jane E. Lewin. Berkley: University of California Press, 1992; Gérard Genette, *Paratexts: Thresholds of Interpretation*, transl. by Jane E. Lewin, foreword by Richard Macksey, Cambridge: Cambridge University Press, 1997.

30 Apie Genette'o tarptekstinių santykių klasifikaciją žr. Irina Melnikova, *Intertekstualumas: Teorija ir praktika*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003, p. 54–57; Irina Melnikova, „Intertekstualumo teorija“, in: *XX amžiaus literatūros teorijos*, sudarė Aušra Jurgutienė, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2006, p. 322–324.

31 Intertekstualumu Genette'as vadina konkretų santykį tarp tekstų. Toks sąvokos supratimas „apimties atžvilgiu“ akivaizdžiai skiriasi nuo bendros ir plačios intertekstualumo sampratos.

Kitas dalykas, kad aptardamas tarptekstinį ryšį literatūroje Genette'as nekreipia dėmesio į medijos transformacijos specifiką, kuri aktualizuojama tuomet, kai hipertekstas atsiranda kitų ženklų sistemoje, turinčioje savą semantinį potencialą. Pavyzdžiui, kai literatūros tekstas „perkeliamas“ į ekraną, pastarojo savybės įsitraukia į įreikšminimo procesą. Kinas reprezentuoja ir rašytinį, ir sakytinį žodį, neatskiriamą nuo vizualiosios sekos, ir, atitinkamai, kuriantį reikšmės efektus tik per santykį su ja.

Medijų derinimas mezga *architekstinį* ryšį³², apibrėžiamą kaip visas bendrų transcendentinių kategorijų tinklas. Tai teksto sąsajos su žanrais, diskurso tipais, sakymo modusais – su terpe, kurioje gimsta kiekvienas atskiras tekstas. *Medijų derinimo* atveju viename tekste jungiami skirtingi diskurso tipai ir sakymo modusai, taip pat provokuojantys su medijos specifika susijusius efektus. Šis reiškinyss akivaizdžiai matomas Kosto Ostrausko pjesėje *Belladonna*, kur spausdintas žodis derinamas su nespaltotomis paveikslų reprodukcijomis³³.

Intermedialioji nuoroda steigia *intertekstinį* ryšį tarp konkrečių tekstų³⁴, kurią formuoja ne asmeninės skaitytojo asociacijos ar *déjà vu* įspūdžiai, bet nuorodos, patvirtinamos verifikavimo procedūrų ir palaikomos kitų teksto aspektų (nepa-neigiamos paties teksto). Klasikiniu intertekstinių ir intermedialijų santykių formavimo šaltinio pavyzdžiu tampa citatos, išsiskiriančios apimtimi – nuo žodžio iki viso „pradinio“ teksto, kartojamo skaitomame tekste³⁵.

Nuoroda/citata reprezentuoja vieną tekstą kitame pagal principą *pars pro toto*. Todėl ji tampa reikšmės židiniu, gebančiu megzti įvairius santykių tipus (ir inter-, ir hiper-, ir archi-, ir para-, ir metatekstinį ryšį)³⁶ su į tarptekstinį dialo-

32 Gérard Genette, *Palimpsests*, p. 1; Idem, *The Architext*, p. 83.

33 Išsamiau žr. Irina Melnikova, „Intertekstinio tinklo struktūra ir reikšmė Kosto Ostrausko pjesėje *Belladonna*“, in: *XX amžiaus literatūros teorijos: Konceptualioji kritika*, sudarė Aušra Jurgutienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010, p. 421–441.

34 Gérard Genette, *Palimpsests*, p. 2–3.

35 Toliau pristatomas Heinricho F. Pletto intertekstinės gramatikos modelis, kuriame citatos apimtis siejama su *kiekybės* (*quantity*) kategorija ir skiriamos *kokybės*, *išdėstymo*, *dažnio*, *sąveikos* ir *žymiklių* kategorijos. Žr. Heinrich F. Plett, „Intertextualities“, in: *Intertextuality*, ed. Heinrich F. Plett, Berlin, New York: De Gruyter, 1991, p. 3–29.

36 Metatekstiniu ryšiu, arba metatekstualumu, Genette'as vadina santykį, siejantį skaitomą tekstą ar jo fragmentą su jį komentuojančiu tekstu arba jo fragmentu – metatekstu. Metatekstinis ryšys nenumano būtino citavimo ar įvardijimo ir gali būti kuriamas tarp vieno autoriaus tekstų, tarp skirtingų autorių tekstų ir vieno teksto viduje. Žr. Gérard Genette, *Palimpsests*, p. 4.

gą įtraukiamu tekstu. Egzistuojanti ir sename, ir naujame kontekstuose, citata sukuria kontekstų konfliktą, aprašomą kaip *sąveika (interference)*³⁷. Ribas tarp citatos ir „originalaus“ teksto audinio nurodo eksplikuojami (pvz., kabutėmis ar aiškinamaisiais žodžiais literatūros kūrinys) arba atvirai nerodomi *žymikliai (markers)*. Kai tekste nėra matomų ženklų, nuorodos identifikavimą lemia skaitytojo kompetencija: antrinis segmento pobūdis nustatomas remiantis pragmatine presupozicija, kuri turi būti palaikoma paties teksto³⁸.

Identifikuojamos citatos reikšminį svorį grindžia jos *išdėstymas (distribution)* ir *dažnis (frequency)*. Naujo teksto pradžia, pabaiga ir centrinė pozicija vertinamos kaip reikšmingiausios vietos, žyminčios ypatingą nuorodos funkciją, o *dažnis* nusako konteksto vaidmenį. Kai tekste aptinkama viena kita kito kūrinio citata, pradinis jos kontekstas tampa svarbesnis už pačią citatą. O kai „pradinių“ tekstų įsiveržimų dažnis auga, konteksto vaidmuo proporcingai silpnėja. Kraštutinis šio proceso variantas – iš citatų sudarytas tekstas-koliažas, visiškai niveliuojantis pradinio konteksto vaidmenį.

Ir, galiausiai, dar viena formalios citavimo gramatikos kategorija – *kokybė (quality)*. Kitaip nei mokslinis ar juridinis tekstas, reikalaujantis tikslaus citavimo, ir – idealiu atveju – intertekstinio tapatumo kaip citavimo rezultato, meno tekstas provokuoja poslinkį net tuomet, kai citata išoriškai nekinta. Šis poslinkis (kaip tarptekstinio ryšio kūrimo rezultatas) skleidžiasi ir paviršinės (išraiškos plano), ir giluminės struktūros (reikšmės) lygmenyse.

Giluminės struktūros poslinkis sietinas su antrinės reprezentacijos klausimu. Viena vertus, cituojantis tekstas asimiliuoja kito teksto segmentą ir paverčia jį tiesioginiu pasakymu. Kita vertus, pati kartojimo procedūra ir antrinis segmento statusas į signifikacijos procesą įtraukia pradinį kontekstą ir reikšmę. Todėl citata turi dvi semantines plotmes, kurias sujungia skaitytojas. Pavyzdžiui, Sigito Parulskio esė pavadinimas „Kai aš gulėjau puikybės patale“³⁹ kaip teksto dalis yra tiesioginis pasakymas, plėtojamas ir aiškinamas esė tekste. Kita vertus, šis pavadinimas implikuoja reikšmę, gimstančią, kai, keisdamas vieną žodį, jis kartuoja Williamo Faulknerio romano *Kai aš gulėjau mirties patale (As I Lay Dying, 1930)*

37 Heinrich F. Plett, „Intertextualities“, p. 11.

38 *Ibid.*, p. 12.

39 Sigita Parulskis, „Kai aš gulėjau puikybės patale“, in: Sigita Parulskis, *Nuogi drabužiai*, Vilnius: Baltos lankos, 2002, p. 180–185; Idem, „Kai aš gulėjau puikybės patale“, in: Alfonsas Andriuškevičius, Gintaras Beresnevičius, Sigita Geda, Sigita Parulskis, Giedra Radvilavičiūtė, *Siužetą siūlau nušauti*, p. 9–13.

antraštę, kuri, savo ruožtu, nurodo XI Homero *Odisėjos* giesmę – Agamemnono vėlės pasakojimą apie jo žūties aplinkybes nuo Egisto rankos padedant žmonai Klitemnestrai: „As I lay dying, the woman with a dog’s eyes would not close for me my eyelids as I descended into Hades.“⁴⁰ Skaitytojas, siekiantis suvokti giluminės struktūros poslinkį, turi išspręsti kontekstų konfliktą ir suvokti, kokią reikšmės strategiją šis kuria⁴¹.

Paviršinės struktūros poslinkius žymi įvairūs transformacijų variantai. Skiriami keli pagrindiniai jų tipai: *papildymas* (*addition*), *atimtis* (*subtraction*), *keitinys* (*substitution*), *sankaita* (*permutation*), *sudėtiniai dariniai* (*complexities*)⁴². *Papildymas* – tai erdvinio išplėtimo rezultatas, atsirandantis ir dėl autorinio papildomos dalies prijungimo prie anksčiau sukurto teksto (pavyzdžiui, Johanno Wolfgango von Goethe’s *Fausto* II dalis), ir dėl teksto derinimo su autoriniais ar neautoriniais prologais, epilogais, komentarais ir pan., t. y. su tuo, ką Genette’as vadina paratekstais⁴³. Pavyzdžiui, penkių autorių esė, sujungtas į romaną *Siužetą siūlau nušauti*, lydi du „sudarytojo“ Sigitos Gedos paratekstai – „Pratarmė“ ir „Dar apie penkių žmonių romaną“; komentuojantys neįprastą romaninės formos kūrimo būdą. *Atimtis* – tai erdvinio sutraukimo rezultatas, kurio pavyzdžiu gali būti Gyčio Lukšo filmas *Žalčio žvilgsnis* (1990), pastatytas pagal antrąją to paties pavadinimo Sauliaus Tomo Kondroto romano (1981) dalį, arba Tomo Stoppardo

40 Žr. Doreen Fowler, *Faulkner: The Return of the Repressed*, Charlottesville: University Press of Virginia, 1997, p. 48.

41 Šuo konkrečiu atveju reikšmės strategijos kūrimą komplikuoja kalbinis aspektas. Faulkneris cituoja frazę iš Homero vertimo į anglų kalbą, o Parulskis transformuoja Faulknerio romano pavadinimo vertimą į lietuvių kalbą. Bet *Odisėja* lietuvių kalba pateikia kitą vertimo variantą: „Mirdamas, durklą norėjau ištraukt, o ji, besarmatė, / Tuoj nususuko šalin ir rankos piktos nepakėlė / Lūpoms užčiaupt ir užsimerkti akims išeinančio Hadan“ (Homerą, *Odisėja*, iš graikų kalbos vertė Antanas Dambrauskas, Vilnius: Vaga, p. 204 [424-426]). Tad giluminis semantinis Parulskio antraštės ryšys su Homero poemos epizodu atsiskleidžia tik tam skaitytojui, kurio dėmesio lauke atsiduria anglakalbis Faulknerio ir Homero dialogas.

42 Heinrich F. Plett, „Intertextualities“, p. 19–25.

43 Paratekstais Genette’as vadina visus ribinius teksto elementus (antraštes, paantraštes, įžangos ir pabaigos žodžius, iliustracijas ir pan.). Paratekstus jis skiria į peritekstus (segmentus, egzistuojančius fizinėje kūrinio erdvėje) ir epitekstus (egzistuojančius už fizinės kūrinio erdvės ribų, pvz., autorius asmeniniai laišakai ir pan.). Žr. Gérard Genette, *Paratexts*, p. 2–5. Kai paratekstai (ypač epitekstai) turi komentuojamąjį pobūdį, jie gali „virsti“ metatekstais. Vartodamas parateksto ir metateksto sąvokas, Plettas pastebi, kad įvesti naują terminiją nėra prasmės, tačiau praktinės analizės patirtis rodo, kad Genette’o sukurta tarptekstinių ryšių klasifikacija yra prasminga ir naudinga.

Penkiolikos minučių Hamletas (15-Minute Hamlet, 1979) – kūrinys, suaustas iš garsiausių Williama Shakespeare'o *Hamleto* replikų. *Sankaita* – tai transformacija, atsirandanti tekstą skirstant į fragmentus ir juos grupuojant kitokia tvarka, kaip Oskaro Koršunovo spektaklyje *Hamletas* (2008).

Sudėtiniai dariniai siejami su sintagminiame lygmenyje vykstančiais *serijų kūrimo* (*serialization*) ir paradigminėje plotmėje matomais *kondensavimo* (*condensation*) procesais⁴⁴. Serijų kūrimo atveju vienas tekstas tampa visos tekstų grandinės šaltiniu. Vienas iš pavyzdžių – Gustave'o Moreau akvarelėse *Aprėškimas* (*L'Apparition*, 1876) ir *Salomė, šokanti prieš Erodo* (*Salomé dansant devant Hérode*, 1876) vaizduojama biblinės Salomės istorija, svarstoma šeštajame Joriso K. Huysmanso romano *Atvirkščiai* (*A Rebours*, 1884) skyriuje. Šie svarstymai dramatinizuoja Oskaro Wilde'o pjesėje *Salomė* (*Salomé*, 1891), kurią 1894 m. iš prancūzų kalbos į anglų išvertė lordas Alfredas Douglasas⁴⁵ ir iliustravo Aubry'is Beardsley'is. 1903 m. Hedwigas Lachmannas išverčia Wilde'o pjesę į vokiečių kalbą; vertimas savo ruožtu tampa Richardo Strausso operos *Salomė* (*Salome*, op. 54, 1905) pagrindu. Visa šių tekstų grupė reprezentuoja seriją, o Strausso opera tampa kondensavimo pavyzdžiu, inkorporuojančiu daugybę intertekstinių ryšių tiek struktūros, tiek materijos atžvilgiu (žodis, muzika, choreografija, scenografija, kostiumai).

Pateiktas pavyzdys, iliustruojantis ir serijos kūrimą, ir kondensavimą, rodo dar vieną transformacijos variantą – *keitinį*. Kaip pagrįstai pastebi Heinrichas F. Plettas, egzistuoja trys *keitinio* variantai – *lingvistinis*, *struktūrinis* ir *medijos*. *Lingvistinis keitinys* atsiranda verčiant iš vienos kalbos į kitą, *struktūrinis* – gimstant žanrinėms transformacijoms (lyrika ↔ epas [plačiąja prasme] ↔ drama), o *medijos keitinys* pastebimas tuomet, kai vyksta perkėlimas į kitą semiotinę sistemą, pavyzdžiui, kai lingvistiniai ženklai virsta vizualiaisiais (Beardsley'io sukurtos iliustracijos Wilde'o pjesei) ir atvirkščiai (Huysmanso sukurtas pasakojimas apie Moreau akvareles), kai lingvistiniai ženklai tampa akustiniais (1857 m. Franzo Liszto sukurta *Fausto simfonija* [*Eine Faust-Symphonie*] pagal Goethe's *Faustą*) ir pan. Šį keitinio variantą Plettas siūlo įvardyti intermedialumu⁴⁶, o Wolfo ir Rajewsky tipologijose jis vadinamas *intermedialiuoju perkėlimu/medijos keitimu*.

44 Heinrich F. Plett, „Intertextualities“, p. 23–25.

45 Oscaras Wilde'as buvo nepatenkintas vertimu ir kardinaliai jį taisė. Todėl *Salomės* versija anglų kalba laikoma autoriniu Wilde'o tekstu.

46 Heinrich F. Plett, „Intertextualities“, p. 20.

Tačiau intermedialųjį aspektą implikuoja visi transformacijų variantai, kuriuose esama paviršinės struktūros poslinkių. Kaip žanrinės (*struktūrinės*) transformacijos neatskiriamos nuo materijos (*medijos*) transformacijų, taip ir *papildymas* bei *atimtis* gali būti susiję su materijos pokyčiais. Antai *medijos keitimo* pavyzdys – Goethe’s *Fausto* „virsmas“ Liszto simfonija – žymi ne tik reikšmingą *medijos*, bet ir žanro (*struktūrinį*) poslinkį: filosofinė *poema/tragedija* → *simfonija*. *Papildymo* (erdvinio išplėtimo) atveju literatūros kūrinys gali būti „išplėtas“ iliustracijomis, o *atimties* (erdvinio sutraukimo) atveju jis gali būti perkeltas į sceną ar į ekraną tik iš dalies (kaip dažnai daroma inscenizuojant ilgiausią Shakespeare’o pjesę *Hamletas*).

Be to, visi transformacijų variantai inspiruoja įvairius transtekstinių santykių tipus. Ir *papildymo*, ir *atimties*, ir *sankaitos*, ir *sudėtinių darinių* (serijų ir kondensavimo) atvejais gali būti aktualizuojami ir para-, ir inter-, ir hiper-, ir archi-, ir metatekstiniai ryšiai, kurių analizė leidžia suvokti konkrečios transformacijos provokuojamus reikšmės efektus. Tarkim, Goethe’s *Fausto* leidimuose, kuriuose kartu su žodiniu tekstu reprezentuojamos Eugène’o Delacroix litografijos (pirmą kartą išleistos atskiru leidimu 1828 m. ir iliustruojančios pirmąją *Fausto* dalį), aptinkami *medijų derinimas* ir *papildymas*, steigiantys: 1) architektinį ryšį tarp dviejų tragedijos dalių, 2) hipertekstinį ryšį tarp Goethe’s teksto fragmentų ir juos vizualizuojančių litografijų, 3) paratekstinį ryšį, siejantį pagal klasikines tragedijos modelį sukurtą antrąją dalį su dviem viso teksto prologais („Prologu teatre“ ir „Prologu danguje“) ir įgyjantį metatekstinį (komentuojamąjį) pobūdį. *Atimties* ir *medijos keitimo* pavyzdys – Stoppardo pjesės *Penkiolikos minučių Hamletas* pastatymas teatre – taip pat mezga visus santykių tipus, kaip ir *sudėtinio darinio* ir *intermedialiąsias nuorodas* implikuojančio *medijos keitimo* variantas – Strausso opera *Salomé*.

Taigi intertekstinių tyrimų lauke egzistuoja gramatika, kuri suteikia analitinius įrankius ne tik intertekstinių, bet ir intermedialųjų ryšių analizei. Intertekstinėje „morfologijoje“ apibrėžiami formalieji požymiai (*kokybė, kiekybė, išdėstymas, dažnis, žymikliai*), leidžiantys įvertinti, kaip pateikiamos nuorodos į kitus tekstus ir kitas medijas, ir paviršinių transformacijų formos (*papildymas, atimtis, keitinys, sankaita, sudėtiniai dariniai*). O intertekstualumo „sintaksėje“ aprašomi įmanomi tarptekstinių santykių tipai (*paratekstualumas, intertekstualumas, hipertekstualumas, architekstualumas, metatekstualumas*). Šie įrankiai padeda skaitytojui atlikti interpretacinius žingsnius ir sykiu struktūruoti patį skaity-

mo procesą. Bet vien schemų čia nepakanka. Kiekvienas interpretacinis žingsnis reikalauja analitinių gebėjimų, kurių nereglamentuoja klasifikacijos. Būtent jie leidžia suvokti, kokia yra tarp tekstinių santykių logika ir jos principai, kurią kryptimi vyksta dialogas su kitomis medijomis ar jų tekstais ir kokias reikšmes jis kuria – tai yra, kokiais būdais tekstas į save įrašo kultūros lauką ir kaip įsirašo į kultūros lauką pats⁴⁷.

Be abejo, intertekstualumo teorija, matyt, nėra vienintelė, galinti suteikti intermedialijų santykių analizės instrumentus, tačiau kadangi intermedialumo klausimai yra susiję su teksto medžiagiškumu (materija), analizės metodą siūlančių teorijų pasirinkimas turi būti grįstas jų dėmesiu tekstui kaip materialiam dariniui, o ne abstrakčiam bekūnių idėjų visetui⁴⁸.

A Map of Intermediality

S u m m a r y

The paper considers the theoretical aspect of intermedial research. It provides a resumptive view of the history of research and focuses on the approach of Werner Wolf and Irina O. Rajewsky. The examination of their conceptions reveals some problematic issues associated with current classification of intermedial relations, and inspires a discussion on the issue of the applicability of this classification to the practical analysis of intermedial phenomena. The latter appears to be the most important problem, since neither the existing typologies of intermediality,

---

47 Intermedialijų santykių analizės pavyzdžiai buvo pateikti straipsniuose: Irina Melnikova, „(Re)presentation of *The Metamorphosis*: Fokin, Kafka, Magritte and the Issue of Cinematic Adaptation“, *KinoKultura*, Issue 25: July 2009, interaktyvus. URL: <http://www.kinokultura.com/2009/25-melnikova.shtml>; Idem, „(Не)очевидный смысл дискурсивной стратегии: *Все о моей матери* Педро Альмодовара“, *Opus # 4–5, Literatura*, 2009, Nr. 51 (5), Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009, p. 75–86; Idem, „Intertekstinio tinklo struktūra ir reikšmė Kosto Ostrausko pjesėje *Belladonna*“, in: *XX amžiaus literatūros teorijos: Konceptualioji kritika*, sudarė Aušra Jurgutienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010, p. 421–441.

48 Dėmesys tekstui kaip materialiam dariniui inspiruoja nuoširdžią šio straipsnio autorės padėką Rimai Bertašavičiūtei už terminų vertimo variantus ir kalbos redagavimą.

nor practical attempts at intermedial analysis offer a methodological background for proper analytical moves. The author of the paper finds a solution to the aforementioned problem in the field of intertextual research which is considered to be a starting point for the theoretical attempts to conceptualize intermedial relations.

The investigation of interconnections between intermedial and intertextual research reveals that Gérard Genette's map of transtextuality, designating "syntactical" relations between the texts, embraces all the modes of intermedial dialogue as defined by Woolf and Rajewsky: hypertextual relation embraces the processes of medial transposition, architextual relation covers the phenomena of media combination, and, finally, intertextual relation includes the intermedial references. Heinrich F. Plett's map of intertextuality, introducing "morphological" criteria, in turn, delineates the formal peculiarities of transformations (quality, quantity, distribution, frequency, markers), the modes of intertextual/intermedial references, the patterns of transformation of the surface structure (addition, subtraction, substitution, permutation, complexities). Thus, it sanctions a possibility of outlining the significant shapes of the transformations of a deep structure. Both maps, inscribed into the conception of intertextuality which is based on the spatial idea of aesthetic communication (*text – culture (texts of culture) – reader*), offer a model of "grammar" providing the explorer of intermedial configurations with analytic tools.

Key words: intermediality, transmediality, medial transposition, media combination, intermedial reference, intertextuality.
